

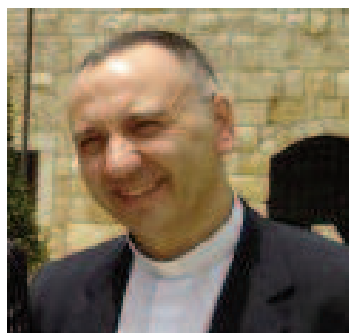
Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 61
NUMMER 4
SEPT-OKT 2014

- 3 Rol Kerken in Oekraïne**
– Klaus van der Grijp
- 6 Boekbespreking: Grensland**
– Paul Baars
- 9 Arjakovsky's hartekreet over patriarchaat Moskou**
– Paul Brenninkmeijer
- 12 Icoonmeditatie**
– Angelique en Geert Hüsstege
- 15 Afscheid Herman Teule**
– Josephien van Kessel
- 18 Interview met p. Michel Jalakh**
– Geert van Dartel

Antonijnernonnik Michel Jalakh, Maroniet uit Libanon en secretaris van de Raad van Kerken in het Midden-Oosten (Foto: Archief M. Jalakh).

- 21 Paus en Patriarch mei 2014**
– Herman Teule
- 23 Activiteiten**

Dit nummer staat in het teken van twee brandhaarden van nu: Oekraïne en het Midden-Oosten. Klaus van der Grijp vertelt over de Oekraïense crisis en de rol van de kerken daarin, die hij overigens als niet erg groot inschat. Slavist Marc Jansen schreef over Oekraïne: *Grensland*, uitgekomen kort na de Maidan-opstand in Kiev; Paul Baars recenseert het. Paul Brenninkmeijer geeft stem aan de Franse orthodox, Antoine Arjakovsky, telg uit de oude Russische emigratie, die scherpe kritiek uit op het Moskouse patriarchaat. Josephien van Kessel bespreekt professor Teule's Nijmeegse afscheidsrede over de christenen in het Midden-Oosten, terwijl Geert van Dartel pater Michel Jalakh, de secretaris van de Raad van Kerken in dat zelfde Midden-Oosten interviewt. Herman Teule zelf signaleert het grote belang van de ontmoeting tussen patriarch Bartholomeos en paus Franciscus mei jl.

Temidden van al deze wederwaardigheden, niet ontoepasselijk, de meditatie door Angelique en Geert Hüsstege bij de icoon van de 'Moeder Gods Vreugde van alle lijdenden en bedroefden', die als de grote voorbidster de menselijke noden in gebed aan haar Zoon opdraagt.

Leo van Leijsen
redactiesecretaris

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: *Tenhemelopneming van Profeet Elia (II Kon 2)*, Russische icoon 19^e eeuw.

Achterzijde: *Intrede van de Moeder Gods (feest: 21 november)*, Griekse icoon, rond 1700.

(Foto's: Temple Gallery, Londen).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelelaar, Laila Zahra.

Administratie en redactiesecretariaat:
Pokrof, Emmaplein 19^D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €20,
giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof,
's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss
Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Oekraïne in oorlog

Rol van kerken klein

Informatie over de toestand in Oekraïne in augustus 2014 kan niet meer zijn dan een snapshot, een momentopname. Want de oorlog die daar aan de gang is, duurt voort. Dagelijks vallen er slachtoffers en de emoties van de bevolking worden steeds heftiger. Het gaat om een dynamiek van dreiging en geweldpleging die de westerse wereld ten nauwste aangaat. Ze moet zich steeds afvragen wat haar volgende stap zal zijn in dit machtsspel en kan niet blijven stilstaan bij eenmaal getrokken conclusies.

In het afgelopen voorjaar, toen de Krim in een oogwenk van Oekraïens Russisch was geworden, konden wij nog proberen beide kanten van de zaak te belichten. De Krim was vanwege zijn strategische ligging altijd al betwist gebied: Grieken, Goten, Byzantijnen en Turken hadden er beurtelings de macht. Sinds 1783 behoorde de Krim toe aan Rusland, hoewel er nog een eeuw lang bloedige conflicten tussen Rusland en Turkije uitgevochten werden. Na een korte periode van onafhankelijkheid werd het schiereiland in 1921 een deel van de Sovjet-Unie, dat vervolgens in 1954

Kerk in de schaduw... Wellicht symbolisch voor de positie van de kerken in de Oekraïne-crisis. Een van de kerkgebouwen van het Oekraïens-orthodoxe Holenklooster (onder patriarchaat Moskou) te Kiev (Foto: P. Brenninkmeijer).

door Nikita Chroesjtsjov aan Oekraïne werd toegewezen.

Poetins “correctie”

De verhoudingen kwamen opnieuw op scherp te staan toen in 1991 de Sovjet-Unie uiteenviel en Oekraïne onafhankelijk werd. Rusland wilde ten behoeve van zijn Zwarte Zee-vloot de militaire haven van Sebastopol niet verliezen en kreeg deze daarom voor beperkte tijd van Oekraïne in pacht. President Poetin evenwel beschouwt, zoals wij weten, het uiteenvallen van de Sovjet-Unie als “de grootste geopolitieke ramp van de 20^e eeuw” en maakt nu aanstalten om deze zover mogelijk in haar oude omvang te herstellen. De inlijving van de Krim bij Rusland, op 16 maart van dit jaar, noemde hij “de correctie van een politieke vergissing uit 1954”.

Ons, westerse toeschouwers, wordt geleerd dat wij deze beslissing van zijn kant moeten begrijpen. Kreeg Poetin niet van het Russische parlement een daverend applaus? ‘Eindelijk echt een sterke man! Zo’n goeie hebben we sinds Stalin niet meer gehad...’ En inderdaad: iets negatiefs over Stalin te schrijven is nu in Rusland bij de wet strafbaar gesteld. Hoe de bevol-

king van de Krim er werkelijk over denkt, komen wij niet te weten. Alle protesten – onder andere die van de 17% autochtone Krim-Tataren – worden door het propagandamechanisme zorgvuldig afgeschermd.

Ontevredenheid uitgebuit

Maar hier staat al Europees belang op het spel! Want de tactiek die Poetin voor de Krim gebruikte, leent zich voortreffelijk voor hergebruik. Het gaat hem immers niet om een militaire invasie, niet om oorlog voeren of om gebiedsuitbreiding ten koste van een ander land. Waar het hem om gaat is om de bescherming van ‘etnische Russen’ waar ook ter wereld. Dat is een humanitair doel, en zo wil Poetin graag gezien worden. Wat wij vóór de verdrijving van Viktor Janoekovitsj nooit gemerkt hadden, bleek sinds 22 februari zonneklaar: langs de hele zuid- en oostrand van Oekraïne doken lieden op die er naar snakten door Rusland ‘bevrijd’ te worden! Wie had dat gedacht? Nee, er komt nog steeds geen invasie van troepen in Russisch legeruniform. Maar er zijn sinds lang – zeker al sinds de tijd van Viktor Janoekovitsj – Russische infiltranten die, onder een perfect geleide propaganda, doordringen op die plekken waar zij de grootste ontevredenheid verwachten. En wie zou onder de Oekraïense bevolking, na 23 jaar van uitbuiting door de ‘oligarchen’, geen reden tot ontevredenheid hebben? Behalve infiltranten komen er ook individuele vechtersbazen, avonturiers, een soort vreemdelingenlegioen ofwel ‘een zootje ongeregeld’, die merkwaardigerwijze over de meest geavanceerde Russische wapentechnologie blijven te beschikken. Velen komen uit Tsjetsjenië, waar ze in hun recente oorlog tegen de Russen alle morele normen verloren hebben.

Geen stem van het volk

De reactie van de interim-regering in Kiev was eerst wat aarzelend – men wilde vooral de Russen niet provoceren –, maar sinds de verkiezing van de nieuwe president Petro Porosjenko doet de regering al het mogelijke om met haar slecht toegeruste leger deze ontwikkeling te stoppen. Geweld wordt beantwoord met tegengeweld. Het beeld van een regionale burgeroorlog is compleet. Gespeelde verontwaardiging bij Poetin: “Oekraïense strafexpedities richten zich tegen het eigen volk!” Van eigen volk is inmiddels al geen sprake meer, want de separatisten beschouwen Oekraïne als buitenland. Van de

ene dag op de andere werden er een Onafhankelijke Volksrepubliek Donetsk en een Onafhankelijke Volksrepubliek Loegansk uitgeroepen – zonder grondwet, zonder rechtspraak, zonder eenduidige doelstelling, ja zonder economische basis. Eén ding is duidelijk: het ‘volk’ van deze volksrepublieken heeft nauwelijks een stem in het kapittel. De nationale verkiezingen op 25 mei werden door de machthebbers van het ogenblik getorpedeerd, onder andere door de vernieling van stemhokjes en de verbranding van stembiljetten.

Gevaar voor lijf en leden

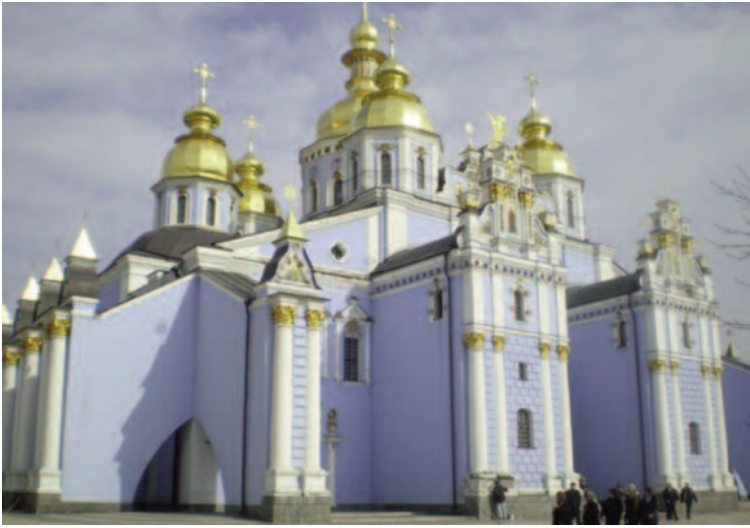
Ten tijde dat ik dit schrijf zoeken vele families uit de Krim en de oostelijke Oekraïne een goed heenkomen in Kiev of verder in het westen. Het kan zijn dat ze nog steeds geloven in de Russische propaganda, maar omwille van hun lijfsbehoud menen ze te moeten vluchten. De uitreis van andere Oekraïners naar Rusland wordt aldaar in de media breed uitgemeten: *zie je wel, ze ontvluchten de sinds februari losgebarsten machtsgreep van “extremisten, fascisten, nazi’s...* Want dit wordt hun door de Russische propaganda voorgehouden!

Er wordt geschoten en gebombardeerd. Het aantal dodelijke slachtoffers heeft de tweeduizend al overschreden.

Westerse reacties

Voor de Oekraïense regering zou het van levensbelang zijn de penetratie van steeds nieuwe, anonieme terroristen en de toevoer van oorlogsmaterieel uit Rusland te kunnen tegenhouden, want nu is de verdediging van haar grondgebied zoveel als dweilen met de kraan open. “Poetin heeft zijn parlement gevraagd een eerder gegeven machtiging tot militaire invasie van Oekraïne in te trekken”, zo lezen wij eind juni in de westerse media. In de commentaren klinken goedgehartige woorden als ‘ontdooiing’ en ‘doorbraak’. Maar militaire invasie is van het begin af nooit Poetins bedoeling geweest – hij weet veel slimmere methoden om Oekraïne in zijn macht te krijgen. De Oekraïense autoriteiten kunnen een aantal toegangswegen afsluiten, maar een efficiënte bewaking van de hele 2.200 km lange grens met Rusland is onmogelijk.

De reacties uit de westerse wereld lopen uiteen. In de Baltische landen, in Polen en in Moldavië is men geschokt; want wat Poetin zich nu met betrekking tot Oekraïne veroorlooft, kan zich weldra ook tegen hén keren. De NAVO

*De Michaëlskerk te Kiev van de Oekraïense Orthodoxe Kerk van het patriarchaat Kiev
(Foto: P. Brenninkmeijer).*

versterkt haar presentie langs de Russische grenzen, hetgeen Poetin een onbegrijpelijk gebaar van agressie noemt. De Verenigde Staten roepen om harde economische sancties, maar de Europese Unie wil haar handelsbelangen niet lichtvaardig op het spel zetten. Het is niet waarschijnlijk dat Poetin zich door sancties van welke aard dan ook zal laten tegenhouden. Hij heeft een strategie van de lange adem. Van de Russische staatsbegroting gaat momenteel 32,5 % naar defensie, een percentage dat aan de jaren van de Koude Oorlog doet denken. Een militaire confrontatie met het Westen schijnt hij niet te duchten. Zoals het er momenteel uitziet, moeten wij op alles voorbereid zijn.

De kerken

De lezers van *Pokrof* zullen ongetwijfeld geïnteresseerd zijn in de rol van de kerken in de politieke ontwikkelingen. Deze rol is in het huidige conflict heel beperkt. Tijdens de demonstraties op de 'Maidan', het Kievse Onafhankelijkheidsplein, waren de kerken duidelijk aanwezig. Ze hadden een eigen tent, waar voedsel, medische zorg en pastorale hulp geboden werden, hetgeen leidde tot praktische samenwerking tussen orthodoxen, katholieken en protestanten, die anders - jammer genoeg - langs elkaar heen leven. De Grieks-katholieke Kerk, die ten tijde van de Sovjet-Unie verboden was, heeft er uiteraard alle belang bij zich niet weer door Moskou te laten overheersen.

De orthodoxen hebben het probleem van het dubbele patriarchaat. Er bestaat sinds de nationale onafhankelijkheid een zelfuitgeroepen 'patriarchaat van Kiev', dat evenwel in de ortho-

doxe oecumene geen canonieke erkenning heeft gekregen. Het merendeel van de orthodoxen in Oekraïne valt onder de patriarch van Moskou, met een metropoliet in Kiev. Deze structuur zou natuurlijk heel geschikt kunnen zijn om gelovige Oekraïners en gelovige Russen met elkaar te verzoenen, maar in de gegeven omstandigheden blijkt daar weinig kans op te zijn.

Terwijl de motieven voor afscheiding van de oostelijke Oekraïne nog onduidelijk zijn, wordt er wel al een religieus motief genoemd: "het geloof van ons volk te verdedigen tegen de verderfelijke invloeden uit het Westen." Als men bij die verderfelijke invloeden mag denken aan homo-rechten, euthanasie en individuele tolerantie, dan moet er bij gezegd worden dat deze in de hele Oekraïne, van oost tot west, nog maar weinig kansen krijgen.

De Oekraïense protestanten, zowel de oudere kerken - lutheranen en mennonieten - alsook de jonge, door Amerika geïnspireerde zendingkerken leiden hun bestaan in de marge van het nationale gebeuren en hopen dat hun rechten in de toekomst niet weer zullen worden ingeperkt.

Oekraïne in de nazomer van 2014 is zoveel als een dubbeltje op z'n kant. 'Kruis of munt' - hoe zal het terechtkomen? De toekomst zal dat moeten uitwijzen.

Klaus van der Grijp

Dr Klaus van der Grijp is emeritus-predikant en woont met zijn Oekraïense echtgenote in Kiev.

Grensland

Een geschiedenis van Oekraïne

***De crisis in de Oekraïne was voor Paul Baars een teleurstelling. De karikaturen uit de Koude Oorlog keerden weer terug. Vooral in Rusland, maar ook hier. De nuance gaat verloren. De waarheid is het eerste slachtoffer bij een oorlog. In zijn Russisch-orthodoxe parochie merkte hij een spanning tussen Russische en Oekraïense kerkgaan-
gers. Het ligt emotioneel en is onbespreekbaar. Sommige van zijn Russische vrienden blijken in een andere gedachtewereld te leven. Dan is het boek van de historicus Marc Jansen een 'must', aldus Paul Baars in deze bespreking.***

Het boek is een degelijke historische uiteenzetting over de regio, die nu Oekraïne (= grensland) heet, van de vroegste berichten van de Griekse auteur Homerus tot en met de afzetting van president Janoekovytsj in 2014. Het boek is voorzichtig geschreven. Marc Jansen is geen voorstander van Oekraïense, Poolse of Russische nationalistische interpretaties, maar hij geeft ze wel weer. Hij wijst op een zekere neerbuigende houding vanuit Polen, dat de regio 'Oost-klein-Polen' noemde, en vanuit Rusland, dat het zag als 'Klein-Rusland' of 'Nieuw Rusland'. Het Oekraïense parlement beriep zich in zijn onafhankelijkheidsverklaring van 1991 op "de duizendjarige traditie van staatsontwikkeling in de Oekraïne". Men greep terug op het vroeg-middeleeuwse Kiev-Roes, het begin van de Slavische Orthodoxe cultuur. Daarna zag je hier en daar nog vormen van zelfbestuur. Maar

dat waren geen staten in de moderne betekenis van het woord. Het was geen continue ontwikkeling. Eigenlijk bestaat het huidige Oekraïne pas vanaf 1924 als duidelijk afgebakende staat: tot 1991 formeel een onafhankelijk land en lid van de VN, maar in feite ondergeschikt aan de toenmalige Sovjet-Unie.

Niet alleen de staatkundige eenheid, maar ook de bevolking van Oekraïne is vrij recent ontstaan. Een groot deel van het huidige Oekraïne, vooral het zuiden en het oosten, waren tot het einde van de 18^e eeuw onontgonnen steppe en bos. Het werd 'het Wilde Veld' genoemd. Pas daarna ontstonden de moderne landbouw en industrie. Van alle kanten werden immigranten aangetrokken: Oekraïners, Russen, Bulgaren, Serviërs, Joden, Grieken, Oudgelovigen, Duitse Mennonieten en anderen. Deze immigranten mochten hun eigen godsdienst en taal behouden. Alleen aan de Joden werden beperkingen opgelegd; zij mochten zich alleen binnen bepaalde gebieden vestigen. Zo nu en dan waren er hevige vervolgingen van de Joden. Odessa was de meest multiculturele stad. In 1803 schief de toenmalige gouverneur van die stad aan tsaar Aleksander I: "Nog nooit verzamelden zich in een land op een zo geringe oppervlakte mensen, die tot zoveel volkeren behoorden en er zo verschillende gewoonten, talen, kleding, godsdiensten en gebruiken op nahouden". Hij was bang dat dit gemakkelijk tot onrust zou kunnen leiden. De Tweede Wereldoorlog maakte goeddeels een einde aan de veelkleurigheid. De meeste Joden, Duitsers en Polen verdwenen en vooral op het platteland vind je nauwelijks nog gebouwen die ouder zijn dan 1945. Het zijn 'lieux sans mémoire', plaatsen zonder herinnering.

Ruïna

De regio stond voortdurend bloot aan invasies, burgeroorlogen en wisselende bondgenootschappen. De 17e eeuw werd om die reden de periode van de 'ruïna' genoemd, een woord dat geen vertaling behoeft, aldus Jansen. Dat maakt het lezen van dit boek tot een wat sombere onderneming. Wanneer er iets als Oekraïne dreigt te ontstaan, ontstaan er ook heftige interne tegenstellingen en iedereen bemoeit zich ermee: de Russen, de Polen, de Habsburgers en de Ottomanen. De Poolse schrijver Henryk Sienkiewicz schreef in 1884 in zijn roman *Te vuur en te zwaard* over de opstand van de kozakken tegen de Polen in 1648: "Haat vergiftigde de harten van twee broedervolken". De groep van de kozakken spreekt het meest tot onze verbeelding. ('Kazak' is een Turks woord en betekent: vrije man). Ze kozen aanvankelijk voor Rusland, maar ook dat ging knellen. Het liep uit op een opstand. De laatste 'hetman' (van het Duitse 'Hauptman') Petro Kalnysjevsky werd in eenzaamheid opgesloten in het Solovetskij-klooster in de Witte Zee, waar hij in 1803 als stokoude monnik stierf.

Duister was de periode na de communistische revolutie van 1917. Er woedde jarenlang een burgeroorlog tussen de 'Witten' en de 'Roden'. Tegelijkertijd deden Oekraïense nationalist en losgeslagen bendes een poging om een onafhankelijk Oekraïne van de grond te krijgen. De schrijver Boelgakov beschrijft deze periode in zijn boek *De witte garde*. De 'Roden' wonnen en zorgden voor nieuwe ellende. Na de terreur tegen de zogeheten *koelakken* (rijke boeren) komt de hongerreur rond 1933, die naar schatting 4 miljoen doden heeft gekost. Dat noemt men nu de *Holodomor* ofwel 'moord door honger'.

Vervolgens belanden we in de Tweede Wereldoorlog: een wrede oorlog die opnieuw vooral op het grondgebied van Oekraïne werd uitgevochten. Aanvankelijk zagen veel Oekraïners wel wat in Hitler. Kerken gingen weer open. Erger dan Stalin kan niet, dachten velen. Sommigen hoopten op een onafhankelijk Oekraïne onder Duitse bescherming. Maar daar kwam niets van terecht.

Regionale verschillen

Even terug in de tijd. Geleidelijk waren in het huidige Oekraïne regionale verschillen gegroeid, die nu nog een rol spelen. Het Westen was lange tijd onder invloed van Polen/Litouwen en van het Habsburgse Rijk. Daar was meer invloed van de Rooms-katholieke Kerk.

Een deel van de Orthodoxe bevolking was onder druk van de overheid overgegaan naar de Katholieke Kerk, waarbij ze een groot deel van hun eigen gewoonten mochten behouden, de zogeheten 'grieks-katholieke' of 'geünieerde' kerken. Het oosten en noorden stonden sterker onder Russische invloed. Daar vond een proces van russificatie plaats. Het zuiden was lang onder Ottomaanse en islamitische invloed. De havenstad Odessa was een verhaal apart. Het is ook nu nog een punt van discussie of je zo maar kan spreken van één Oekraïne.

Ontdekking der Oekraïense natie

Tot in de 19e eeuw had de meerderheid van de bevolking in de regio nog maar een zwak nationaal en confessioneel bewustzijn. Men hoorde bij een bepaald dorp of regio, men sprak de eigen taal. Grotere verbanden hadden nog weinig betekenis. Dat bewustzijn ontstaat pas later door de concurrentie van de verschillende grootmachten en kerken. De Orthodoxe kerk en de Westerse kerken concurreren met elkaar, maar beïnvloeden elkaar ook. Petro Mohyla, de bekende metropoliet van Kiev, sticht bij het Holenklooster een op de Jezuïetencolleges geïnspireerde Geestelijke Academie, die grote invloed zou krijgen in heel Orthodox Rusland.

Pas in het begin van de 19^e eeuw krijgen intellectuelen en geestelijken aandacht voor de 'eigen' geschiedenis, taal en gebruiken. Het is een onbedoeld bijproduct van het onderwijs dat in opkomst was. Het is aanvankelijk vooral een culturele beweging. In de Poolse en Habsburgse gebieden was er nog enige ruimte voor, maar vooral de Russische overheid was er bang voor en bestreed de beweging. Aan het eind van de 19^e eeuw evolueerde het tot een radicaliserende politieke beweging. Nieuw was voor mij het nationaliteitenbeleid van de Sovjet-Unie, dat volgens Jansen voor Oekraïne heel wisselend is geweest. Soms was er juist ruimte voor de eigen culturele identiteit van de diverse bevolkingsgroepen, op andere momenten werd dat weer fel bestreden en moest alles 'Sovjet-Russisch' worden.

Onafhankelijk

De onafhankelijkheid van 1991 kwam als een verrassing. In een referendum sprak 90 % van de burgers zich ervoor uit. Moskou had er grote moeite mee, met name met het 'verlies' van de Krim, de thuishaven van de Russische Zwarte Zee-vloot. De verwachtingen waren hoog gespannen. Maar in feite bleef de oude klik van

ruziënde oligarchen aan de macht en evolueerde het communisme naar een op monopolies gebaseerde vorm van wild kapitalisme. De hervorming van de economie had geen prioriteit, de corruptie bleef enorm. Het enige positieve resultaat in die periode is volgens Jansen een relatief vrij cultureel klimaat, politieke en religieuze pluriformiteit en vrije verkiezingen. In zijn buitenlandse politiek schippert Oekraïne tussen Oost en West. "Een slim kalf drinkt melk van twee koeien", placht de tweede president, Leonid Koetsjma te zeggen. Omdat een derde termijn niet mogelijk was, schoof hij Victor Janoekovytsj als presidentskandidaat naar voren, die ook de steun had van Poetin. Door fraude won hij de verkiezingen, maar honderdduizenden aanhangers van Victor Joesjtsjenko en Julia Tymoshenko kwamen in actie. Het Maidanplein (Maidan is een Turks woord voor marktplaats, verwant aan Medina) werd het symbool van deze 'Oranje revolutie.'

De Grieks-katholieke Kerk kon zich na de *perestrojka* opnieuw ontwikkelen. De Orthodoxe Kerk in Oekraïne viel na 1991 uit elkaar. Naast het patriarchaat Moskou ontstonden enkele onafhankelijke Oekraïense Orthodoxe kerken, die nog geen canonieke status hebben.

De Oranje revolutie wekte opnieuw hoge verwachtingen, die weer niet uitkwamen. Het Oranje kamp raakte verdeeld. Dat gaf Janoekovytsj de gelegenheid terug te komen. Geleidelijk werd zijn bewind steeds autoritairder. Hij maakte van zijn regime een soort familiebedrijf, wat hem vervreemde van de oligarchen die hem gesteund hadden. Hij zocht toenadering tot Moskou, maar uiteindelijk toch ook weer niet helemaal. Het Maidanplein werd opnieuw bezet. Janoekovytsj vluchtte in de nacht van 21 op 22 februari van dit jaar naar Rusland. Daar eindigt het boek.

Ik zou de recente geschiedenis van Oekraïne heftiger beoordeeld hebben: het is een land dat door boeven geregeerd is. Maar Jansen is ouder en wijzer dan ik. Daarom is dit het juiste boek op het juiste moment om meer te begrijpen van het verleden en het heden van Oekraïne.

Paul Baars

Paul Baars is historicus en redactielid van Pokrof

Marc Jansen: *Grensland. Een geschiedenis van Oekraïne*, Uitgeverij Van Oorschot. Amsterdam 2014, ISBN 978 9028260887

Zorgen om patriarchaat van Moskou

Antoine Arjakovsky's hartekreet

Antoine Arjakovsky is een Frans orthodox historicus, die sterk betrokken is bij de oecumenische dialoog. Hij maakt zich ernstig zorgen over de positie die het patriarchaat van Moskou vandaag de dag inneemt. Eind december vorig jaar publiceerde hij een cri de coeur, een hartekreet. Deze heeft ook in de loop van 2014 niets van zijn actualiteit verloren, verre van. Leest u zelf.

| Antoine Arjakovsky.

Moskou directeur van het Frans Universitair College. Zijn hoop was de rijkdom van de Russisch-orthodoxe theologen van de 'Franse School' zoals Bulgakov, Schmemmann, Meyendorff en Lossky in Rusland te verspreiden. Vanaf 1998 was hij verbonden aan het Frans Instituut in Kiev. Van 2004 tot 2011 was hij mede-directeur van het instituut voor oecumenische studies in Lviv, binnen de Griekskatholieke universiteit aldaar. Arjakovsky spreekt graag over de "oecumene van het leven", oecumene door vriendschap en ontmoetingen. Hij is zelf met een rooms-katholieke vrouw getrouwd.

Vanaf 2011 is Arjakovsky weer woonachtig in Parijs, waar hij in de leiding zit van het Collège des Bernardins, een katholiek kennis- en ontmoetingscentrum gericht op dialoog tussen christelijke wijsheid en de hedendaagse maatschappij.

Antoine Arjakovsky is geboren in 1966 in Parijs en afkomstig uit een familie van Russisch-orthodoxe emigranten, die het communisme waren ontvlucht. De meesten van deze emigranten sloten zich aan bij het patriarchaat van Constantinopel, waar Arjakovsky ook toe behoort. Hij werd in 1989 in

‘Ik kan niet zwijgen’¹

Onder deze titel publiceert Arjakovsky eind december 2013 een noodkreet. Aanleiding zijn twee verklaringen van het patriarchaat van Moskou van 26 december 2013 over de gebeurtenissen in Oekraïne en over het primaatschap in de kerk. Hij is bitter teleurgesteld over beide brieven. Hij verwijt het patriarchaat van Moskou juridische macht te willen uitoefenen over de Orthodoxe Kerk van Oekraïne. Het betoog van patriarch Kirill over de culturele eenheid van ‘de Russische wereld’ is volgens hem een gevaarlijke mythe, want die legitimeert de neo-imperialistische politiek van het Kremlin. Patriarch Kirill “heeft geen enkel bemoedigend woord over voor het Oekraïense volk dat massaal, in de vrieskou en met gevaar voor eigen leven, demonstreert tegen een corrupt regime dat bloedig inslaat op vreedzame demonstranten. De heilige Synode veroordeelt krachtig ‘maatschappelijke stromingen en revoltes die niets positiefs voor het volk kunnen opleveren’. Men negeert metropoliet Volodymir († 5 juli 2014, PB), hoofd van de Orthodoxe Oekraïense Kerk van het patriarchaat van Moskou, die begin december de Oekraïense regering heeft opgeroepen “rekening te houden met de verontwaardiging van het Oekraïense volk”.

Moskou ziet niet dat het protest op *Euromaidan* de diepe wens weergeeft van het Oekraïense volk om te behoren tot de grote familie van Europese naties, die met alle onvolkomenheid opkomt voor de waardigheid van elke menselijke persoon. “In plaats van zich te verheugen over dit bewijs van spirituele vitaliteit van de zijde van het Oekraïense volk, maakt de verklaring twijfelachtige toespelingen op ‘krachten van buiten’ die de Oekraïens Orthodoxe Kerk komen verdelen uit politieke motieven.”

Primaatschap

De andere verklaring van 26 december van het patriarchaat van Moskou over het primaatschap in de kerk is voor Arjakovsky helemaal niet te pruimen. Het Sovjet-Russische patriarchaat “getuigt van zijn diepe autocratische natuur en van misbruik van de theologie met als doel om te domineren. Het patriarchaat van Moskou openbaart in deze verklaring in feite zijn anti-oecumenische instelling. Men kan er een directe continuïteit met de kerk uit de Sovjet-tijd in zien die in 1948 de beweging tot eenheid onder de christenen sterk heeft veroor-

deeld. Men herinnert zich dat patriarch Kirill zelfs het gebruik van de term *oecumenisme* in 2007 in Sibiu in Roemenië heeft veroordeeld. De Russische kerk heeft na deze assemblee de Conferentie van Christelijke Kerken in Europa (CEC) verlaten.”... “Deze anti-oecumenische houding is verbonden met een meer globale verwerping van moderniteit en vooral van democratie, zoals een van de voornaamste medewerkers van de patriarch, vader Vsevolod Tsjaplin, herhaaldelijk heeft betoogd. Deze verklaring wil aan de wereld doen geloven dat de macht van de bisschop gelijk staat aan de autoriteit van God, dat het gezag van de bisschop van Rome, opvolger van Petrus, geen enkel evangelisch fundament heeft, en dat het gezag van de patriarch van Constantinopel in de Orthodoxe Kerk alleen maar formeel is!” Arjakovsky wijst erop dat autoriteit in de kerk voor alles *dienst* is en geen machtsuitoefening zoals we die kennen bij de burgerlijke overheid. Hij citeert kerkvaders die benadrukken dat heel de Kerk een uitbeelding is van de Drie-ene God en hij wijst erop dat bisschoppen in de Oude Kerk door het volk gekozen werden.

Wat betreft het primaat in de Kerk citeert Arjakovsky de kerkhistoricus Eusebius van Caesarea die de 34^e Apostolische Canon aanhaalt (herhaald in het Concilie van Antiochië van 341), waar het principe van de autoriteit als dienst op alle niveaus van de Kerk wordt toegepast. Als historicus weet Arjakovsky van de ontwikkeling van het primaat. Hij schrijft: “buiten de bevoegdheid om concilies bijeen te roepen, heeft de zetel van Rome (en vervolgens die van Constantinopel) het recht om te oordelen in zaken van beroep en bij nietigverklaringen (cassatie), zoals het Concilie van Sardica in 343 erkende. De Oude Kerk heeft dit recht erkend op het Concilie van Photius te Constantinopel in 879.”

Van de andere kant wordt in de brief van de patriarch de Katholieke Kerk ervan beschuldigd enkel een administratief centrum te willen zijn om vanuit Rome alle zaken van deze planeet te beheren. “Dit hecht weinig waarde aan leden van particuliere kerken van de katholieke gemeenschap en aan synodes die een band met het Vaticaan onderhouden en die er op uit zijn alle kerken tot eenheid te brengen. En het miskent helemaal de zorg van alle pausen sinds Johannes XIII tot aan paus Franciscus om de organisatie van de Katholieke Kerk te decentraliseren en de

¹ Zie: http://arjakovsky.blogspot.nl/2013/12/je-ne-peux-pas-me-taire_31.html

verantwoordelijkheid van de particuliere kerken te erkennen. Ik zeg niet dat de positie van de kerk van Rome perfect was in de geschiedenis.”

Sovjet-ideologie

“Uiteindelijk is de communistische Sovjet-ideologie van de voormalige USSR nog niet verdwenen. Men ziet dat heel duidelijk bij de betogingen in Oekraïne tegen het corrupte bestuur, maar meer nog tegen een staat waarvan de diepste structuur sinds Stalin niet geëvolueerd is.

Maar het is verschrikkelijk voor mij om hier te schrijven: de Sovjet-ideologie is diep geworteld in de kerkelijke geest van de hoogwaardigheidsbekleders van het patriarchaat van Moskou. Dat deze hoogwaardigheidsbekleders tegelijkertijd reageren tegen het geestelijk verlangen naar democratie van het Oekraïense volk alsmede tegen het verlangen van het Volk van God om de eenheid in de Kerk te bereiken, is voor mij zeer veel betekenend. Het patriarchaat van Moskou lijdt aan het onvermogen om spijt te betuigen en heeft zich niet gezuiverd van de vele jaren van compromissen met de Sovjet-macht... Deze kerk heeft geen enkel gevoel voor geschiedenis en neemt geen enkel initiatief in deze tijden van globalisering. Ik zou eraan willen toevoegen dat zij een steeds weerzinwekkender cynisme vertoont. Dat verklaart dat het merendeel van de intellectuelen met pijn in het hart uit deze kerk wegsliuipen, en er zich een sterk anti-clericalisme verspreidt onder het Russische, Oekraïense en Wit-Russische volk.”

“Deze kerk heeft nooit spijt betuigd over haar compromissen met de Sovjet-macht, een regime dat verantwoordelijk was voor meer dan tientallen miljoenen doden. Zoals de gepubliceerde archieven van de KGB hebben aangetoond, waren de bisschoppen die heden ten dage het patriarchaat van Moskou besturen voor het merendeel, te beginnen met de patriarchen Alexij en Kirill, agenten van de geheime dienst van de Sovjet-Unie. Praktisch niemand van hen heeft een *mea culpa* uitgesproken. De drie behoedzame spijbtuigingen in naam van de Russische Kerk, door Alexij II in 1990 uitgesproken, zijn van weinig gewicht. Patriarch Alexij II verklaarde op 27 oktober 1990 inderdaad dat de Bisschoppelijke Synode zich niet meer gebonden voelde aan de verklaring van onderwerping aan het Sovjet-regime van metropoliet Sergej in 1927. Maar in die zelfde verklaring meent hij deze onderwerping aan de civiele machten in principe te kunnen rechtvaardigen met een beroep op de apostel Paulus. Men moest wachten tot het jaar 2000

| Metropoliet Sergej

Tsjetsjenië. Ik heb gemerkt dat het argument van de eenheid van de Russische Kerk systematisch wordt aangewend, telkens als men de voorstanders van de oecumenische dialoog beetje bij beetje marginaliseert of om diegenen die de boeken van Alexander Schmemmann verbrandden te verontschuldigen. In werkelijkheid waren de modernisten die zich beriepen op de meesters van de School van Parijs er allerminst op uit om verdeeldheid in de Kerk te zaaien. Zij wilden slechts de hervormingen tot stand brengen die in het Westen door de School van Parijs doorgevoerd waren, zoals deelname van leken aan het leven van de Kerk, vertaling van liturgische teksten in de landstaal en evangelische oecumenische openheid”. Arjakovsky concludeert “Ik kan het patriarchaat van Moskou niet meer zien als de legitieme vertegenwoordiging van de Russische Kerk”.

Het betoog van Arjakovsky is onmiskenbaar persoonlijk gekleurd. Bij het lezen van zijn ‘Ik kan niet zwijgen’ vroeg ik me soms af of er bij hem ook niet enigszins sprake is van een ‘clash of civilisations’ (Samuel Huntington), waar de westerse cultuur met zijn nadruk op persoonlijke integriteit en democratie botst met de oosterse cultuur van een meer collectief denken binnen een bestel dat centraal wordt geleid. Arjakovsky geeft zeker geen beeld van de Russisch-orthodoxe Kerk als geheel, waar ook heel open theologen en priesters zijn, maar dat doet niets af aan het feit dat hij ongetwijfeld een vinger op een zere plek legt.

voordat de Russische Kerk in haar sociale leer voorzichtiger het principe van verzet tegen corrupte macht accepteerde. Ik heb ook met smart geconstateerd dat de gangbare beschuldigingen van ‘modernisme’ [...] met kracht worden herhaald. Ik heb met droefheid gelezen dat dezelfde patriarch tot tweemaal toe zijn zegen gaf aan de neo-koloniale oorlogen in

Paul Brenninkmeijer

Meditatie

Icoon van de Moeder Gods Vreugde van alle lijdenden en bedroefden

Deze Maria-icoon behoort tot het type 'Moeder Gods Vreugde van alle lijdenden en bedroefden', dat in het oosters christendom al vele eeuwen bekend is. Er zijn vele varianten van deze icoon. De oer-icoon bevindt zich sinds 1643 in Moskou in de Transfiguratiekerk te Ordink. Volgens de geschiedschrijving is deze geschonken door Eftemia, de zus van patriarch Joachim van Moskou. Stervende bad zij tot de Moeder Gods en hoorde een stem die zei dat de priester deze icoon bij haar thuis moest brengen. Nadat hij er gecelebreerd en het officie gebeden had, was zij genezen. Rondom de icoon ontstond een bedevaartsoord en in bijna elke Russische stad bevond zich wel een kopie ervan. Vele genezingen werden aan de voorspraak van de Moeder Gods Vreugde van alle lijdenden toegeschreven. Velen hebben Maria's moederlijke troost en bemoeiding ervaren.

Op deze icoon zien we de werken van barmhartigheid verbeeld. Boven in de icoon, het zogeheten hemelsegment, zien we Christus staan met als verwijzing: 'Wie Mij ziet, ziet de Vader' (Joh. 14). Maria wordt omringd door alle noodlijdenden die zich vol vreugde tot haar en haar Kind richten. Boven links staat een bevrijde gevangene [1]; hij toont de Moeder Gods zijn geslaakte boeien. Onder hem biedt de hongerige en dorstige [2] zelf water en brood aan en de naakte man [3] een kledingstuk. Helemaal links onderaan zien we een zwangere vrouw [4] en een meisje dat voorleest uit een boek [5], symbool voor onderwijs. Ter rechterzijde biedt een man ontheemden een thuis aan [6] en - schuin naast hem - een vrouw [7] olie en verband aan zieken en gewonden. Daaronder heeft een man zijn gereedschap in de aanslag [8] en helemaal rechtsonder knielt een vrouw [9] bij een pas gedolven graf. Ze heft haar geopende handen op naar Maria. Het jongetje [10] heeft een rouwband om, hij bidt de wereldrozenkrans.

In de meeste boven vermelde figuren herkennen we de specifieke iconografische kenmerken van getuigen uit de H.Schrift. Links zien we, van boven naar beneden, de bevrijde bezetene uit het Evangelie [1]; Zacheüs [2]; de Verloren Zoon [3] en Elisabeth [4], nicht van Maria en moeder van Johannes de Doper. Rechts herkennen we Paulus [6], die onder alle volken Christus verkondigde. Onder hem de [7] vrouw die 'een goed werk aan Mij gedaan' heeft: 'Waar ook ter wereld deze Blijde Boodschap verkondigd zal worden, zal tevens ter herinnering aan haar verhaald worden wat zij gedaan heeft' (Mt. 26:6-13). In het midden rechts zien wij Jozef [8]. De vrouw onder hem staat afgebeeld zoals Eva op de Verrijzenisicoon [9]. De kinderen onderin [5 & 10] verwijzen naar Christus' woorden 'Wie een van deze kinderen opneemt, neemt Mij op' (Mt. 18:5). De bloemen op de icoon drukken de vreugde uit die de verschillende werken van barmhartigheid ons schenken.

Het eerste wat de engel van God tot Maria zegt bij de Annunciatie is zich te verheugen om het kind dat ze ontvangt (Lk 1: 28). Hij kondigt grootse dingen aan voor Zijn leven en dat haar reeds oude nicht Elisabeth een kind verwacht. Meteen reist Maria af om haar te gaan helpen en drie maanden bij te staan. Maria juicht van vreugde om Gods barmhartigheid voor haar, heel haar volk en alle geslachten na haar. Wanneer Jezus geboren is, komen herders vol blijdschap bij Jezus in de kribbe, die engelen als de Redder openbaren. Ze ziet haar Zoon met de jaren toenemen in wijsheid en kracht. Wanneer Jezus in de synagoge de boekrol opent en zegt dat Gods Geest op hem rust, weet Maria hoe waar deze woorden zijn. Hij geneest zieken, bevrijdt bezetenen en doet vele wonderbaarlijke dingen. Hij wekt zelfs doden tot leven.

| *Het Christuskind biedt Maria uit dankbaarheid drie bloemen aan.*

Door al deze vreugdemomenten heen klinken de woorden van Simeon dat Maria's ziel met een zwaard doorboord zal worden (Lk 1: 35). Als de nieuwe Adam kondigt Jezus aan dat Hij zijn leven geeft als losprijs en dat Hij wordt overgeleverd aan de overheden. Tijdens Zijn openbare leven bleef Zijn moeder er op de achtergrond steeds bij om samen met Hem de weg te gaan van Zijn dood aan het kruis tot aan Zijn Opstanding uit het graf. Zoals Eva betrokken was bij de zondeval, zo is Maria betrokken bij de verlossing. Zij heeft Christus ontvangen en aan de Vader terug aangeboden voor onze verlossing, voor ons eeuwig Leven. Als de nieuwe Eva heeft ze toegestemd in Gods heilsplan tot het uiterste toe. Ze bewaarde

Gods woorden in haar hart: Gods (her)scheppend Woord zelf, Christus! Zo bleef zij geloven in Gods eeuwige liefde.

Maria, de Moeder van Barmhartigheid, verwijst met haar hand naar Christus. Deze biedt haar uit dankbaarheid drie bloemen aan. De Moeder Gods brengt allen bij Christus die de gevangenen bevrijdt, de hongerigen en dorstigen voedt en laaft, de naakten kleedt, de (ongeboren) kinderen beschermt en hen onderwijst. Ze neemt ontheemden op, verzorgt en geneest zieken en geeft goed en eerlijk werk aan de werklozen. Ze troost de nabestaanden van gestorvenen, die in Christus eeuwig Leven ontvangen. Ze getuigt dat God barmhartig is en Zichzelf schenkt als levend brood en levend water. Hij is de geneesheer van ziel en lichaam en bekleedt ons met Zichzelf. Alles wat we voor de geringsten doen, is voor Hem gedaan. Hij vereenzelvigd zich met alle lijdenden en bedroefden. Hij roept ons op tot daden van liefde.

Al in de 4e eeuw noemt de heilige Efreem de Syriër Maria 'Vreugde van de zieken, troosteres van de bedrukten en van alle lijdenden'. In Oost én West is het gebed 'Onder Uw bescherming' hier een variant van. Efrems gebed, passend bij deze icoon, luidt: 'Gij zijt de voorspreekster en helpster van de zondaars en van hen die van alle bijstand zijn verstoken. Gij neemt de wezen op; gij bevrijdt en redt de gevangenen. Gij zijt de vreugde der zieken, de troost van de bedroefden en van alle lijdenden. Heilige Moeder van God, onder de vleugels van uw goedheid en ontferming zijn wij veilig; verdedig en bescherm ons.'

Maria geeft ons haar vreugde door. Zij nodigt uit om naar het Woord van God te luisteren en ernaar te handelen (Lk. 8). Niet alleen door het geloof, maar ook door barmhartigheid verenigen wij ons met God die Liefde is.

Angelique en Geert Hüsstege

De icoon vormt de ouverture van de expositie barmhartigheids-iconen van Atelier Hüsstege (zie p 23 onder 'Activiteiten').

Afscheid van het christendom in het Midden-Oosten?

Verslag van professor Herman Teule's afscheidsrede

Op 9 mei jl. gaf prof. dr. Herman Teule, directeur van het Instituut voor Oosters Christendom, zijn afscheidsrede aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij was daaraan sinds 1991 verbonden als hoogleraar Oosters Christendom. Afscheid van het christendom in het Midden-Oosten? Voor een volle zaal gaf Teule een vlamvend betoog over het tegendeel. Juist nu moeten wij ons hard maken voor een voortbestaan van het Oosters christendom in het Midden-Oosten, en voor zijn in de geschiedenis ontwikkelde vermogen een dialoog te voeren met de lokale islam.

Professor Teule tijdens de afscheidsplechtigheid
(Foto: L. van Leijssen).

De titel van de afscheidsrede 'Leven en Dood van de Christenen uit het Midden-Oosten?' wijkt alleen in het vraagteken af van de titel van het boek van de Franse diplomaat Jean-Pierre Valognes, dat 20 jaar geleden verscheen. Niet alleen Valognes, maar ook een groot aantal recente publicaties kondigen het einde aan van het christendom in het Midden-Oosten. De bekende Amerikaanse theoloog Philip Jenkins gaf de christenen van het Midden-Oosten het advies een theologie van uitsterven te ontwikkelen. Wat Teule vooral stoort in vergelijkbare studies is dat de christenen als passieve slachtoffers van de omstandigheden worden afgeschilderd, en niet als actoren die mede hun eigen lot bepalen.

Huidige situatie dramatisch

Teule benadrukt dat de situatie van christenen in het Midden-Oosten dramatisch is. Als voorbeelden noemt hij de sterke vermindering van het aantal christenen in Irak (bij de val van Saddam Husein in 2003 nog 1 miljoen, nu 300.000); het grote aantal christenen onder de Syrische vluchtelingen, en het geringe aantal christenen in Turkije (nog maar 100.000 op een bevolking van 80 miljoen). Hiervoor zijn drie oorzaken aan te geven: [1] christenen krijgen minder kinderen dan moslims; [2] de emigratie, veroorzaakt door politieke dictatuur en een slechte economische situatie, die christenen en moslims in even grote mate treft, en [3] de push-factor die de islam is en vooral de christenen treft.

Altijd al zo?

Sommige waarnemers komen tot de conclusie dat christendom en islam niet samen kunnen leven. Ook Valognes ziet de komst van de islam als het begin van de teloorgang van het christendom in de regio. Deze visie is volgens Teule op historische gronden niet houdbaar: in de geschiedenis bleek dit samenleven wél mogelijk en was vaak ook heel vruchtbaar voor beide religies. Studie van de geschiedenis is daarom belangrijk om de actualiteit te begrijpen.

Historisch overzicht

Voordat de islam kwam, in de pre-islamitische periode, was het christendom in het Midden-Oosten al verdeeld geraakt, zowel op theologische en christologische gronden als vanwege nationale en etnische factoren. Deze verdeeldheid van de christenen droeg waarschijnlijk bij aan de snelle verspreiding van de islam. De Byzantijnse Rijkskerk en de verschillende nationale kerken leefden op gespannen voet met elkaar. Onder het nieuwe islamitische bestuur kwamen juist de nationale christelijke kerken tot bloei. In de 8^e eeuw, de eerste Abassidische periode, zien we een bijzondere interactie en zelfs dialoog tussen christenen en moslims op wetenschappelijk en filosofisch gebied. Christenen speelden hierin een belangrijke rol doordat ze de Griekse wijsbegeerte en wetenschap overdroegen aan de moslims. Volgens Teule was deze dialoog een geïnstitutionaliseerde manier van denken: de deelnemers aan het gesprek ontteden zich van vooropgezette categorieën van denken over de ander en mochten geen argumenten ontwikkelen op basis van de heilige boeken. Alle meningen waren in principe gelijkwaardig en mochten gezegd worden. Teule noemt deze periode een 'model van ontmoeting'.

Dit veranderde eind 10^e eeuw door de Byzantijnse herovering van Antiochië en de komst van de kruisvaarders. Hierdoor gingen de christenen in het Oosten zich meer op het Westen richten en voor sommigen kwam hun solidariteit ook daar te liggen. Het samenleven van christenen en moslims begon barsten te vertonen. Anderzijds gingen de christenen zich intellectueel toenemend richten op de receptie van islamitisch gedachtegoed, zowel cultureel als religieus. In het jaar 1300 maken de Mongoolse *khans* hun keuze voor de islam.

Waar hun komst de christenen eerst inspireerde tot hoop op een Mongools-christelijke alliantie tegen de moslims, is die nu de bodem in

geslagen. De islamitische machthebbers probeerden elke alliantie met het Westen in de kiem te smoren, o.a. door het verdrijven van Maronieten en Grieks-orthodoxen uit de welvarende kustregio's van Syrië en Libanon. De Arabische wereld werd grotendeels geislamiseerd, wat de minorisering van christenen in de regio versnelde. Voor de culturele en literaire traditie van de christenen betekende dit dat er weinig originele productie meer was, geen communicatie met de islamitische wereld, en een concentratie op de eigen kerkelijke boeken.

Onder de Ottomanen

De Ottomaanse periode van 1516 tot na de Eerste Wereldoorlog betekende een aanzienlijke verandering van de positie van de christenen. Zij moesten traditionele belastingen betalen en waren maatschappelijk beperkt door hun status als *dhimmi's*. Toen in de 16^e eeuw na het Concilie van Trente katholieke missionarissen verschenen, kozen vele oosterse christenen voor het katholieke model en verlieten hun moederkerk. Iedere christelijke gemeenschap kreeg een met Rome verbonden (geünieerde) pendant: Grieks-katholieken naast Grieks-orthodoxen, Syrisch-katholieken naast Syrisch-orthodoxen, Chaldeërs naast de 'Nestoriaanse' kerk. Dit betekende een verzwakking van de positie van christenen.

Volgens Teule was de komst van de missionarissen niet alleen een religieus fenomeen, maar ook een westerse politiek om zowel politiek als commercieel door te dringen tot het Ottomaanse Rijk. Westerse mogendheden, vooral Frankrijk, wierpen zich op als beschermers van alle met Rome verbonden christenen en deze laatsten zochten ook hun bescherming. In de geünieerde kerken ontstaat een import-literatuur: westerse theologie en spiritualiteit worden vertaald naar het Arabisch. Teule wijst erop dat er bij de christenen geen afkeer was van de lokale Arabische moslimbevolking, maar dat zij zich vooral verzetten tegen het Ottomaanse staatsbestel.

Tegelijk betekende de Ottomaanse periode een einde van de minorisering van de christelijke bevolking; haar aandeel op het totale aantal inwoners stijgt in de Levant van 12% naar 30% en blijft gelijk in Egypte. Hierdoor kunnen christenen in de 19^e eeuw weer een belangrijke culturele rol spelen, vergelijkbaar met die in de 10^e eeuw. Door hun contacten met het Westen konden christenen een motor voor ver-

Syrisch-orthodox aartsbisschop Mor Polycarpus, leider van de grootste van oorsprong midden-oosterse kerk in Nederland, spreekt tijdens de afscheidsplechtigheid Herman Teule toe (Foto: L. van Leijssen).

nieuwing zijn, o.a. door de introductie van de pers, modernisering van het Arabisch en het ontwikkelen van Arabisch nationalisme.

Eerste Wereldoorlog en erna

WO I betekende een totale ommekeer in de situatie van de christenen in het Midden-Oosten. In 1915 werden vele christenen vermoord in Oost-Turkije en diegenen die ontkwamen, vestigden zich in de nieuwe Arabische staten Libanon, Syrië en Irak. Hun integratie verliep vrij succesvol: zij participeren in bepaalde politieke partijen en bepalen mede het politieke landschap. Men hoopte dat een nationaal burgerschap een einde zou maken aan de traditie dat godsdienst bepaalde welke plaats je had in de maatschappij.

Anders-zijn en inculturatie

Teule beschrijft de rode draad van zijn historische verhaal als de spanning tussen alteriteit (anders-zijn) en inculturatie. Door hun alteriteit konden christenen in het Midden-Oosten bemiddelaars zijn van andere culturen en motoren van vernieuwing. Door hun inculturatie konden zij anderzijds een Arabisch-christelijke theologie ontwikkelen en recipieerden ze islamitische wetenschap en cultuur. Deze spanning speelt ook vandaag door. De positie van christenen is er niet een aan de zijlijn, maar is een relevante positie, die ook nieuwe ontwikkelingen

laat zien. Dit is onder andere (maar niet alleen) een strategie om de eigen innerlijke verdeeldheid te overwinnen, met name door het ontwikkelen van een eigen christelijke etnische identiteit. Verschillende christelijke politici proberen als etnische minderheid rechten af te dwingen op cultureel, religieus en ook politiek gebied.

Volgens de Chaldeeuwse patriarch Louis Sako loopt men het gevaar zich door een eigen etnisch profiel af te keren van de regionale werkelijkheid die Arabisch is: alleen de acceptatie van de Arabische werkelijkheid van de regio geeft volgens hem de mogelijkheid om als christelijke gemeenschap een relevante plaats in te kunnen nemen. Hierbij hoort volgens Teule ook het gesprek met de islam. En dit betekent niet alleen een goed nabuurschap, de ontmoeting van iedere dag op de markt of de werkvloer, een levenswijze waar de vermoorde priester Frans van der Lugt voor stond, maar ook de ontwikkeling van een christelijke theologie die is aangepast aan de culturele, politieke en godsdienstige werkelijkheid van de regio. Het gaat hierbij om het erkennen van de gescheiden domeinen van godsdienst en maatschappelijke wereld. Het ontwikkelen van een eigen etnische identiteit als christen is wellicht een eerste stap op die weg.

Niet alleen neergang

De geschiedenis laat niet louter neergang zien, maar is een geschiedenis van vallen en opstaan, en een hertekening van het christelijke landschap in het Midden-Oosten. Het is onmogelijk de huidige complexe werkelijkheid van de Arabische islamitische wereld te verstaan zonder de rol van de christenen daarin mee te nemen. Het verdwijnen van het christendom in het Midden-Oosten zou een ontkenning van de geschiedenis zijn en elk religieus pluralisme laten verdwijnen, met als gevolg een regio die gereduceerd wordt tot een bepaalde vorm van islam. Teule waarschuwt er aan het einde van zijn rede voor, dat de overtuiging dat christenen en moslims niet samen kunnen leven, de weg opent voor de gevaarlijke gedachte dat er in de christelijke wereld geen plaats is voor moslims, en dat het islamitische Turkije niet thuis hoort in een verenigd Europa.

Josephien van Kessel

Josephien van Kessel is redacteur van Pokrof en stafmedewerker van het Instituut voor Oosters Christendom.

Raad van Kerken in Midden-Oosten wil stem van christenen in het Midden-Oosten laten horen

Interview met pater Michel Jalakh, algemeen secretaris van de MECC

Internationaal is de Raad van Kerken in het Midden Oosten (MECC) een begrip. De Raad heeft een grote staat van dienst als het gaat over de bevordering van de interreligieuze dialoog in het Midden-Oosten. Financieel werd en wordt de MECC vooral gesteund door protestantse kerken uit Europa en de Verenigde Staten. Vanwege de vermindering van subsidies is de organisatie aanmerkelijk afgeslankt. Begin juni vond in Utrecht bij het Landelijk Dienstencentrum van de Protestantse Kerk in Nederland een consultatie plaats over de toekomst van de MECC. Een van de deelnemers was pater Michel Jalakh, sinds kort algemeen secretaris van de MECC. Graag neemt hij de uitnodiging voor een interview aan.

Pater Michel Jalakh en interviewer Geert van Dartel voor het Landelijk Dienstencentrum van de Protestantse Kerk in Nederland (Foto: Archief KVvO).

Pater Michel behoort tot de Maronitische Kerk van Libanon die in de 12^e eeuw de eenheid met Rome herstelde. Zelf studeerde hij, nadat hij was ingetreden bij de orde van de Antonijnen (zie kader), jarenlang in Rome aan het Oriëntaals Instituut. Daarna kwam hij in dienst van de Congregatie voor de Oosterse Kerken in het Vaticaan, waar hij onder andere verantwoordelijk was voor de contacten met de Chaldeeuwse Kerk van Irak. De vraag of hij het moeilijk vond om na zoveel jaren weer terug te keren naar Libanon verrast hem niet. 'Veel mensen vragen me dat. Ik heb in Rome veel ervaring opgedaan en heb nu de kans om die te gebruiken en toe te passen in Libanon, Syrië en in de andere landen van het Midden-Oosten. De positie van de christenen staat in de meeste landen zeer onder druk, we worden voortdurend uitgedaagd. En dat is een groot verschil met het

werk in Rome dat een meer academisch en burocratisch karakter had.'

Lijdende Kerk

De tragedie van de kerken van het Midden-Oosten wordt duidelijk als je beseft hoe zeer alle oosterse kerken verbonden zijn met een gebied, aldus p. Michel. De Armeens-Apostolische Kerk is in het bijzonder verbonden met Armenië, de Syrisch-orthodoxe Kerk met Tur Abdin (Oost-Turkije), voor de Kopten is Egypte van grote betekenis en voor de Maronieten Libanon. Ten gevolge van oorlog en geweld zijn buiten de Kopten en de Maronieten, christenen van alle oosterse kerken op drift geraakt en over de hele wereld verspreid. Velen van hen zijn ook uitgeweken naar Libanon waar gemeenschappen van alle oosterse kerken te vinden zijn. Dat tekent de bijzondere positie van de Maronitische Kerk. Daarbij komt dat de patriarch van de Maronieten sinds de Ottomaanse tijd niet alleen een kerkelijke, maar ook een politieke leider van zijn volk was. Zo heeft de patriarch ook een belangrijke rol gespeeld bij de vorming en groei van Libanon. Die bijzondere verantwoordelijkheid kwam ook tot uitdrukking bij de pelgrimage van paus Franciscus en patriarch Bartholomeüs naar het Heilig Land. Vanwege zijn verantwoordelijkheid voor de christenen in het Midden-Oosten reisde ook patriarch Bechara Boutros Al-Rai naar Jeruzalem voor de ontmoeting met paus Franciscus en de patriarchen van de oosterse kerken.

P. Michel is onder de indruk van het bezoek van paus Franciscus. Het idee om vijftig jaar na de historische ontmoeting tussen paus Paulus VI en patriarch Athenagoras opnieuw samen een pelgrimage naar het Heilig Land te maken, kwam overigens van patriarch Bartholomeüs en werd door paus Franciscus onmiddellijk aanvaard. In 1964 waren katholieken nog niet echt in oecumene geïnteresseerd. En hoewel er sindsdien een lange weg is afgelegd, zijn er nog veel obstakels op de weg naar het herstel van eenheid. Maar de goede wil is er. Paus en patriarch zijn zich er van bewust dat de eenheid er morgen nog niet zal zijn. Maar hun ontmoeting en verklaring zijn tekenen van hoop. Ze laten zien dat eenheid mogelijk is. Ook in interreligieuze opzicht was het bezoek van paus Franciscus van groot belang. Naar de paus wordt geluisterd en hij heeft de gave om de zaken op een manier te benoemen - meestal met een lach of een grap - die mensen voor hem inneemt in plaats van afstoot.

Antonijnen

De Antonijnen vormen een monniksorde, eind 17^e eeuw gesticht in de Maronitische kerk. De Maronieten vormen een katholieke kerk met een (West-) Syrische traditie. De Antonijnen hebben dan ook een oriëntaalse kloosterregel en zijn vernoemd naar Antonius de Grote (3^e - 4^e eeuw), de Egyptische stichter van het monnikendom. De Antonijnen zijn actief op velerlei terreinen van de Kerk, m.n. in het pastoraat en het (theologisch) onderwijs: in Libanon, Syrië en de westerse emigratie.

MECC

Na zijn terugkeer uit Rome staat p. Michel voor de opgave de oecumenische contacten en communicatie tussen de kerkgemeenschappen in het Midden-Oosten te bevorderen. Van een groot instituut met 150 medewerkers en afdelingen in verschillende landen is de MECC teruggebracht tot een kleine organisatie die slechts uit enkele medewerkers bestaat en die aangestuurd wordt vanuit Beiroet. 'Onze belangrijkste taak is om de alarmerende situatie van christenen in het Midden-Oosten onder ogen te zien en hun stem te laten horen. Ook in het Westen. Het lijkt er soms op dat het lot van christenen in het Midden-Oosten het Westen koud laat. Onze gemeenschappen zijn hier ontstaan en hier ligt ook onze toekomst.' Gevraagd naar de oorzaken van de benarde positie waarin christenen zich in meerdere landen van het Midden-Oosten bevinden, wijst p. Michel op de verschillen die er wat dat betreft tussen de verschillende landen zijn. Wel is het zo dat de agressie van moslimfundamentalisten in die landen tegen christenen gericht is. Ook daarom is het belangrijk dat kerken in het Midden-Oosten onderling goede contacten onderhouden en met elkaar samenwerken. Een belangrijke taak van de MECC is om een netwerk van communicatie op te zetten.

De Raad van Kerken van het Midden-Oosten ontvangt voornamelijk steun van de protestantse kerken uit Europa en de Verenigde Staten. Samen met de Antiocheens-orthodoxe Kerk stonden zij aan de basis van de Raad. P. Michel is dankbaar voor de jarenlange steun van de protestantse kerken en prijst hun eerlijke betrokkenheid. Deze samenwerking gebeurt op basis van wederzijds respect en er is geen sprake van enige vorm van proselitisme. Dit is een groot verschil met de ervaring van de Chaldeeuwse Kerk in Irak

P. Michel Jalakh (midden) op een bijeenkomst van de Wereldraad van Kerken begin dit jaar te Genève. Links op de foto Syrisch-katholiek patriarch Ignatius Joseph III Yonan, rechts de Noorse lutheraan en Wereldraad-secretaris Olav Fykse Tveit (Foto: Archief M. Jalakh).

die ten tijde van de Amerikaanse invasie in 2003 te maken kreeg met Amerikaanse zendelingen die hun evangelisatiecampagne richtten op Chaldeeuwse christenen.

Hoop met de moed der wanhoop

Het Midden-Oosten is al decennia in de greep van geweld en oorlog. De oorlog in Syrië heeft tot een grote vluchtelingenstroom geleid. Meer dan een miljoen mensen zochten hun toevlucht in Li-

banon. P. Michel is bezorgd over de effecten van de vluchtelingenproblematiek in Libanon. 'Er wordt in Libanon onder andere door Caritas veel gedaan, maar het is altijd te weinig. Tegelijkertijd zie je dat sommige mensen profiteren van de elende van anderen. Op de arbeidsmarkt ontstaan wrijvingen tussen Libanezen en gevluchte Syriërs die bereid zijn hetzelfde werk voor een lager loon te doen. Het is van het grootste belang dat het geweld in Syrië stopt en dat er een vredesregeling komt zodat met wederopbouw kan worden begonnen.' Is er dan nog wel een toekomst voor Syrië en Irak na alle geweld van de laatste jaren? 'We moeten altijd positief zijn', zegt p. Michel. 'De oorlog in het Midden-Oosten raakt ook andere landen. We kunnen de grenzen niet sluiten. We leven in een globale wereld. Het Midden-Oosten is ook niet zo ver verwijderd van Europa. Ook daarom is Europese inzet voor het herstel van vrede in het Midden-Oosten nodig. Het stemt droevig dat - zoals bleek bij de recente verkiezingen (bedoeld zijn de verkiezingen voor het Europese parlement in mei 2014, vD) -, de extremen in Europa aan betekenis toenemen. Onze kinderen zullen vroeg of laat de gevolgen van onze daden voelen'.

Geert van Dartel

Ontmoeting Paus en Patriarch mei 2014

Haar belangrijke oecumenische betekenis

Van 24 tot 26 mei jl. heeft paus Franciscus een veel becommentarieerd bezoek gebracht aan Jordanië, Israël en Palestina. In de media is daar uitgebreid verslag over gedaan. Begrijpelijkerwijs ging daar de aandacht vooral uit naar het politieke en interreligieuze aspect van deze reis. Allereerst Jordanië, een land met een enorm groot aantal vluchtelingen, mensen die nog niet zijn kunnen terugkeren na de oorlog in Irak. Nieuwe kampen van vluchtelingen uit Syrië. En dan

Palestina en Israël die op het moment van het schrijven van deze bijdrage (half juli 2014, red.) in oorlog met elkaar verwickeld zijn, ondanks de door de paus gearrangeerde ontmoeting van de Palestijnse en Israelische presidenten in het Vaticaan op pinksteren, nog geen maand na het bezoek aan Jeruzalem. De paus riep bovendien duidelijk op tot dialoog tussen de drie Abrahamitische godsdiensten door in zijn gevolg een imaan en een rabbijn te laten meereizen.

Poster met voor aankondiging van de ontmoeting tussen patriarch en paus.

Toch was de eerste aanleiding van deze pause-lijke reis niet de gespannen ontwikkeling tussen Palestina en Israël of een nieuwe impuls tot interreligieuze dialoog, maar een ontmoeting met de oecumenisch patriarch van Constantijnopel, Bartholomeüs I. Dit onderbelicht aspect is het onderwerp van deze bijdrage.

Waarom dit gesprek?

Vijftig jaar geleden, op 5 januari 1964, vond te Jeruzalem de historische ontmoeting plaats tussen paus Paulus VI en patriarch Athenagoras I, het eerste gesprek tussen de hoogste leiders van de Rooms-katholieke en de Orthodoxe Kerk sinds het Concilie van Florence in de vijftiende eeuw. De in 1054, het jaar van het Grote Schisma, uitgesproken banvloeken werden wederzijds opgeheven en men kan spreken van een nieuw, hartelijk begin in de relaties tussen beide kerken. In de periode daarna werden er heel wat oecumenische initiatieven genomen, onder meer het opstarten van een *Gemeenschappelijke Commissie voor Theologische Dialoog* (1979), verschillende bezoeken van Paulus VI en zijn opvolgers aan het Phanar, de zetel van de patriarch te Istanbul, en andersom, regelmatige reizen naar Rome van de opvolgers van de apostel Andreas.

Meer dan herhaling goede voornemens

In het gezamenlijk communiqué, bekend gemaakt aan het eind van de ontmoeting van paus Franciscus en patriarch Bartholomeüs, spreken beide kerkleiders hun dankbaarheid uit voor wat er tot nu toe gerealiseerd is. Met name erkennen ze het belang van de gezamenlijke theologische gesprekken. Te zelfder tijd geven ze toe dat het doel van de volledige "eenheid in verscheidenheid", de periode voor 1054, nog lang niet bereikt is en spreken ze het voornemen uit verder te gaan op de ingeslagen weg. Oppervlakkig gezien zou men dus kunnen menen dat de ontmoeting niet meer is dan een hernieuwd uitspreken van goede wensen en voornemens, een herhaling van wat er vijftig jaar geleden ook al gezegd is. Ik geloof echter dat het belang ervan veel groter is. In de afgelopen periode hebben er grote veranderingen plaats gevonden in de orthodoxe wereld. Je zou bijna, met wat overdrijving, kunnen zeggen dat paus Franciscus met een andere Orthodoxe Kerk te maken heeft dan Paulus VI. Waar gaat het om?

Orthodoxe kerk niet langer marginaal

Onder patriarch Athenagoras leefde de meerderheid van de traditioneel orthodoxe landen nog onder een communistisch bewind: de Sovjet-Unie, Bulgarije, Roemenië, Joegoslavië. Voor veel katholieken was Orthodoxie ver weg en veel orthodoxe leiders werden met een zekere argwaan bekeken en geacht de spreekbuis te zijn van de regimes van de landen waartoe ze

behoorden. Sinds de ineenstorting van het communisme hervonden de orthodoxe kerken hun vrijheid en probeerden ze hun plaats te vinden in de nieuwe politieke constellaties die er gevormd werden.

Een bijkomend element is dat met de uitbreiding van de Europese Unie er nu niet minder dan vier traditioneel orthodoxe landen (Griekenland, Cyprus, Roemenië, Bulgarije) mede een Europese politiek bepalen. De Orthodoxie in Europa is niet langer slechts een diasporakerk, en belangrijke orthodoxe landen bevinden zich direct aan Europa's oostelijke grenzen (Rusland, Oekraïne) of zoeken directe toenadering tot Europa (Servië). Van een kerk die te wantrouwen was (de leiders) of geholpen diende te worden tegen onderdrukkende regimes is de Orthodoxie nu binnen Europa een zelfbewuste politieke en culturele factor van betekenis met eigen visies en standpunten, bij voorbeeld op het gebied van mensenrechten, normen en waarden, secularisme of vrijheid van godsdienst.

Orthodoxie is intern veranderd

Ten tijde van Athenagoras was de oecumenisch patriarch van Constantinopel duidelijk het eerste gezicht van de orthodoxe wereld. Ook in de communistische periode was er al een zekere spanning tussen Moskou, centrum van de in aantal grootste orthodoxe kerk, en Constantinopel, waarvan de patriarch slechts bevoegd is voor de orthodoxen in Turkije en een aantal Griekse eilanden (we laten hier de diaspora buiten beschouwing). Deze spanning is echter de laatste jaren alleen maar toegenomen. Moskou eist steeds meer een eigen stem op in het orthodoxe kapittel en wil zich niet zonder meer laten vertegenwoordigen door Constantinopel. Deze spanning, nu weer enigszins bijgelegd in de aanloop naar een Pan-Orthodox Concilie, voorzien voor 2016, komt op verschillende manieren tot uiting. Een markant voorbeeld is hoe Moskou de ontmoeting in Jeruzalem relativeerde en terugbracht tot een ontmoeting van de (lokale) bisschoppen van Rome en Constantinopel in plaats van tussen de leiders van de katholieke en orthodoxe kerken.

Probleem van de geünieerde kerken

Met het ineenstorten van de communistische regimes stelde zich een onverwacht probleem: de wederopleving van verschillende oosters-katholieke of 'geünieerde kerken' met name in Roemenië, Oekraïne en Bulgarije. In de communisti-

sche periode waren deze kerken monddood gemaakt en hun bezittingen, inclusief kerkgebouwen, gegeven aan de orthodoxe kerken, de enigen die gedoogd werden op voorwaarde van het zich onthouden van kritiek op de regimes. Velen van de geünieerde bisschoppen en priesters waren geïnterneerd of op een zijspoor gezet. Het is begrijpelijk dat deze Grieks-katholieke gemeenschappen hun rechten en bezittingen opnieuw opeisten en met kracht de draad met het voorcommunistisch verleden probeerden op te nemen. Het pikante van de situatie is dat er precies in deze periode binnen de Rooms-katholieke Kerk een herbezinning op gang was gekomen met betrekking tot het uniatisme. Deze visie is neergelegd in een document opgesteld te Balamand (Libanon, 1993), waar aan katholieke zijde erkend werd dat het uniatisme geen model meer is van hereniging. Veel Grieks-katholieken hadden na jarenlang verblijf in de catacomben, met martelaren die waren gefolterd en gestorven voor hun oosters-katholieke identiteit, geen enkel begrip voor deze nieuwe ecclesiologische visie en weigerden zelfs de Verklaring van Balamand te erkennen. Vooral in Oekraïne affirmeert zich de Grieks-katholieke kerk op sterke wijze, tot groot ongenoegen van Moskou. De Russisch-orthodoxen beschouwen de Orthodoxe Kerk van Oekraïne als behorende tot het patriarchaat van Moskou. Ze verwijten de Grieks-katholieken dat ze samen werken met de niet-canonieke Oekraïens-orthodoxe Kerk met een eigen patriarchaat van Kiev of dat ze op zijn minst diens Oekraïens-nationalistische en anti-Russische visie delen. Het huidige Russisch-Oekraïens conflict heeft de tegenstellingen alleen maar op scherp gezet. Dit geschil is een van de redenen waarom de patriarch van Moskou niet geneigd is tot een officiële ontmoeting met de paus, ondanks een recente uitnodiging van Franciscus en, voor hem, van paus Benedictus.

Hakkelende theologische dialoog

Hoewel het hier natuurlijk in de eerste plaats gaat om een kwestie van kerkelijke en/of politieke invloed, is er een grote weerslag op de theologische dialoog tussen de Katholieke en de Orthodoxe Kerk. Het slotcommuniqué van de laatste ontmoeting in Jeruzalem spreekt in positieve bewoordingen over de realisaties van de commissie voor theologische dialoog. Hoewel er inderdaad een aantal inspirerende en beloftevolle ontmoetingen plaats hebben gevonden over theologische kwesties heeft de kwestie van de Grieks-katholieke Kerk in Oekraïne, met na-

me de transfer van het centrum van deze kerk van Lviv naar Kiev en de wens een volwaardige patriarchale kerk te zijn (terwijl Rome alleen maar over een groot-aartsbisschop spreekt), de theologische gesprekken zwaar op de proef gesteld en zelfs tijdelijk onderbroken. Een ander issue hierbij is de Russisch-orthodoxe beschuldiging van rooms-katholiek proselietisme in Rusland, toen Rome besloot in Rusland eigen Latijnse bisdommen op te richten. De huidige verantwoordelijke voor de buitenlandse betrekkingen van het Russisch-orthodoxe patriarchaat, metropoliet Hilarion (Alfeyev), heeft zich hierover herhaaldelijk in zeer scherpe bewoordingen uitgesproken. De moeilijke discussie over territoriale aanspraken en missionering blokkeert helaas de theologische dialoog!

Besluit

Ondanks alle blokkades hebben de paus en de oecumenische patriarch met de ontmoeting in Jeruzalem het duidelijke signaal gegeven dat ze verder willen gaan op de weg die ingeslagen is door Paulus VI en Athenagoras. De urgentie is eigenlijk alleen maar groter geworden, want de echte uitdagingen liggen in hun ogen elders: mondiale armoede, uitbuiting en menselijke waardigheid, de heilheid van de schepping en

de verantwoordelijkheid van de mensen tot een grotere soberheid (een accent dat duidelijk afkomstig is van Bartholomeüs, “de groene patriarch”). Paus en patriarch gaan ook in op de dramatische situatie in het Midden-Oosten en het lot van de christenen in Egypte, Syrië en Irak. Tevens benadrukken ze beide de absolute noodzaak van een dialoog met andere godsdiensten.

Nu de Orthodoxie meer dan ooit weer een internationale stem kan laten horen, is het zeer positief dat een krachtig gezamenlijk katholiek-orthodox getuigenis het gehaald heeft op de negatieve spiraal van zich te laten meeslepen door conflicten die slechts van secundair belang zijn. De ontmoeting van Franciscus en Bartholomeüs verdient daarom ook meer aandacht dan ze tot nu toe gekregen heeft.

Herman Teule

Prof dr H. G. B. Teule is plaatsvervangend directeur Instituut Oosters Christendom (Nijmegen).

[Foto: Temple Gallery]

Steun

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

giro: NL61 INGB 0005 6791 45

t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch

ACTIVITEITEN

14 november 2014, Nijmegen,
 Conferentie over vader Pavel Adelgeim (1938-2013) door Byzantijnse Kapel en Instituut voor Oosters Christendom. Info: www.ru.nl/ivoc/ en www.pokrof.nl

Vanaf januari 2015, Reizende iconententoonstelling 'Ommegang Christus-mysterie', aan te vragen bij Atelier Hüsstege. Info: www.husstege-iconen.nl

30 januari, 27 februari en 27 maart 2015, Kasteel Hernen, 'Evangelie lezen met de Vroege Kerk', Leerhuis Oosterse christelijke teksten. Info: www.brediusstichting.nl en www.oecumene.nl

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

